

Mit mondanak az érmék Burebista korából?

A hazánk területén megalakult első dák állam évfordulója elősegítette az i. e. I. századra vonatkozó források tanulmányozását és értelmezését, hogy alaposabban megismerhessük azokat a gazdasági, társadalmi, politikai és történelmi körülményeket, melyek közepette „a geta Burebista a trákok legnagyobb és legerősebb királya lett” — ahogy őt Dionüszopolisz (ma: Balçic) város tanácsa által a Dionüszosz fia, Akornion tiszteletére emelt felirat nevezi.

Az ókori gazdasági élet feltárásának jelentős dokumentumai az érmék, mint-hogy ezek kézzelfoghatóak, s a gazdasági kapcsolatok fejlettségét nagymértékben tükrözik. A továbbiakban a Dácia területén talált érmeleleteket illető néhány kérdésre szeretnénk kitérni.

I. e. a II. században a Duna alsó folyását elérő, terjeszkedő római birodalom számára természetesnek tűnt, hogy befolyását, legalább kereskedelme útján, a Duna északi területeire is kiterjessze.

A római ezüstpénznek az Al-Dunától északra fekvő területekre való behatolásakor itt olyan piacot találunk, ahol több mint kétszáz éve helyi veretű és idegen érmék voltak forgalomban. „A világ urainak” azonban elég könnyű volt ezeket a pénzeket kiszorítaniuk a geta-dák piacról. A római birodalom uralkodó rétege számára a geta-dák piacok megszerzése új nyereségi lehetőséget jelentett. Ezekről a területekről a birodalom egyes részein — már hiánycikként fellépő — mezőgazdasági termékeket, s főleg rabszolgákat szereztek be. Az utóbbiak száma az i. e. I. század második felében a birodalomban rendkívül megcsappant. A továbbiakban következő numizmatikai adatok nem a Ptolemaiosz által bemutatott Dáciára, hanem országunk mai területére vonatkoznak, Dobruzsza kivételével, ahol az ókor folyamán a gazdasági, társadalmi és politikai fejlődés különbözött a többi vidékétől.

A történészek, numizmatikusok és régészek — Carl Goosstól és Grigore G. Tocilescutól kezdve — a görög és a római kori érmeleletek alapján hangsúlyozták: Dácia főleg mezőgazdasági és állati termékekkel, sóval és rabszolgával vett részt a mediterrán világ kereskedelmi életében. Ez a kereskedelem belső piac létezését feltételezte, melynek szükségletére bocsátották ki, i. e. a III—I. században, a tetradrachmákat, drachmákat és hemidrachmákat.

Az érmeleletek összetétele nem mutathatja ki, hogy milyen körülmények között gyűjtötték össze, milyen áruk ellenében kapták, s azt sem, hogy miért rejtették el. A kutatás ezek megmagyarázására csak analógiák, összefüggések alapján vállalkozhat. Hadrian Daicovicu szerint a Burebista uralkodásának első éveivel záruló, a Kárpátokon kívül talált érmeleletek Burebista hadainak a geta-dák törzsek egyesítésekor e területekre való behatolásával magyarázható. Tehát ezek a lelőhelyek az alakuló dák állam magjára utalnak. (*Dacia de la Burebista la cucerirea romană*. Cluj, 1972. 61—65.) Ellenkező a véleménye Maria Chițescu-nak. Szerinte ezeket az érmeleleteket Burebista katonái rejtették el akkor, amikor a geta-dák törzsek egyesítéséért Havasalföldről, Olténian keresztül, Erdélybe hatoltak (*Les débuts de la formation étatique de Burébista d'après les données numismatique*. Cluj, 1975. 249—254.). I. H. Crișan, minthogy nem tudjuk pontosan kimutatni a törzsek egyesítési szakaszait, tartózkodóan nyilatkozik e leletek dokumentáris értékéről (*Burebista și epoca sa II*. București, 1977. 172—175.).

Akármi lett legyen elrejtésük indítéka, ezek a leletek származási helyük gazdasági életére, kereskedelmi kapcsolataira utalnak. Az i. e. I. század gazdaságtörténete szempontjából a római köztársaságkori érméken kívül, a thaszoszi tetradrachmákat is figyelembe kell vennünk. Tanulmányaiban a bolgár Gina Kezarova kimutatta, hogy ezeket nemcsak a i. e. II. században, hanem i. e. 82—81-ben is nagy számban bocsátották ki. Azt viszont, hogy az érmeleletekben található thaszoszi tetradrachmák közül hány az i. e. I. századból való veret, nem tudjuk megállapítani. Ezért aztán ezek szerepe a Burebista korabeli pénzforgalomban még nyitott kérdés marad.

A köztársaságkori római ezüstpénz az i. e. I. századból több mint 100 — a legkésőbbi érme alapján datált — leletben ismert. Egy érmeleletben a legkésőbbi érme dátuma csak azt az évet jelzi, amely előtt a pénzeket nem rejthették el. Viszont arra nem utal, hogy e dátum után mennyi időre történt az érmék elrejtése s így a forgalomból való kivonásuk. Figyelembe véve a római birodalom jó útviszonyait, Dácia gazdag vízhálózatát, amelyeknek partjai közlekedési vonalak is voltak, az új pénzveretek — kereskedők révén — még ugyanazon évben eljuthattak ide.

Nem hagyható továbbá figyelmen kívül az a lehetőség sem, hogy bizonyos személyek pénzük egy részét a forgalmon kívül őrizték, újabb veretekkel nem gazdagították, aztán egy meghatározatlan időpontban elrejtették. Az is lehetséges, hogy a régebbi vereteket csak hosszabb forgalmi idő után tezaurizálták, anélkül hogy újabb veretekkel gazdagították volna. Ezeket a lehetőségeket figyelmen kívül hagyva, az érmeleletek elrejtési időpontját a legkésőbbi veretek alapján állapítjuk meg. A szakemberek a köztársaságkori római ezüstpénzek nagy számát Dáciában, hosszú ideig Burebista korának gazdasági fellendülésével magyarázták. Viszont a tilicskei (Szeben megye) dák várban talált római köztársasági dénár típusú érmék előállítására használt verőtövek alapján N. Lupu feltételezi, hogy ezek a dák központosított állam megalakulása előtt működő érmeverdekre utalnak, de nem lehetetlen, hogy Burebista bukása után is folytatták tevékenységüket (*Die Münze in der dakischen Burg von Tilișca. Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 1964. 1:26.).

A kérdést Bucur Mitrea (*Moneda republicană și unitatea lumii geto-dacice. Unitate și continuitate în istoria poporului român*. București, 1968. 53—54.; uő.: *Revista Muzeelor*, 1978. 6:5—10.) és Maria Chițescu (*Studii și cercetări de numismatică*, 1968. 127—137.; *Memoria antiquitatis*, 1971. 209—258.) újra felvetették. Mitrea kimutatta, hogy 1955-ben több mint 208 érmelelőhelyet ismertek, ami szinte kétszerese az 1938-ban ismerteknek. Összevetve a római ezüstpénzek itteni 25 000 fölötti számát az ókori világ olyan területeivel, ahol a kereskedelem alapját szintén ez a pénz jelentette, megállapította, hogy „a Dácia területén talált köztársasági ezüstpénzek száma nagyobb, lelőhelyeik számosabbak (250 fölött), mint más területeken” (Bulgária, Magyarország, Németország, Franciaország). Véleménye szerint ez a helybeli pénzverő műhelyek létezésének tulajdonítható. „A geta-dákok gazdaságilag és politikailag helyesen tájékozódtak — mutat rá a szerző —, elvetve a helyi pénzt [...] és átvéve az új egytetemes pénztípust” (*Analele Universității București*, 1969. 10.).

Maria Chițescu, aki kutatásait még nem fejezte be, a római vereteknek a helyitől való megkülönböztetésében a súlybeli, az átmérő- és az ötvözeteltérésekre alapoz.

Az antik érme, nemesfém-tartalma miatt, önmagában is értéket képviselt. Vásárlóértéke viszont mindig nagyobb volt, mint nemesfémtartalmának értéke, minthogy az előbbihez hozzáadódtak a verési költségek, az olvasztáskor és veréskor bekövetkezett veszteség is. Az érmék hamisítása nagy anyagi veszteséget jelentett a kibocsátó állam számára. A görögök és a rómaiak szigorú rendeleteket hoztak a pénzkibocsátás jogáról, súlyosan büntették a hamisítókat. Ilyen helyzetben nem valószínű, hogy Róma jó szemmel nézte volna az Al-Dunától északra működő, római ezüstpénzt kibocsátó műhelyek létezését.

A kelta és geta-dák népeknél, feltételezhetően, a pénzverés a törzs joga volt, és a törzs feje (vagy ennek meghatalmazottja) gyakorolta. A törzsek egyesítése után pedig e jog a királyra szállt. Ennek ellenére i. e. az I. században a geta-dákok lemondtak saját érmetípusok veréséről, ami egyedülálló jelenség az európai népek történetében. A helyi veretek beszűntetésével a törzsek hatalmának hanyatlásával és Burebista egységes dák államának megalakulásával hozható kapcsolatba. A központosított hatalom megtiltotta a törzseknek a pénzverést, hogy útját állja az individualizálódásnak és széthúzásnak, hogy biztosítsa a dák állam egységességét. Azokat az okokat, amelyek Burebista halála után is lemondásra készítik a dákokat saját érmeverésükről — kivéve a Coson érméket —, nehéz érzékelné. Ismeretes, hogy a szkordiszkoszoknál a múltban elviselt „szenvedések” miatt az arany behozatala tilos volt. Feltehető, hogy a törvényeket tiszteletben tartották. Ez lehetett a helyzet a geta-dákok pénzveréséről hozott határozattal is (a különböző utakon behozott ezüstpénz fedezte a belső piac szükségleteit). Valószínűtlennek tűnik, hogy egy olyan király, mint Burebista, akinek „a törvények meghallgatására” alapozott államapparátusa volt, s akinek államát tisztelték a görögök és a rómaiak is, mint azt követének, Dionüosz fiának, Akornionnak Gnaeus Pompeius római császárral (autokrator) folytatott tárgyalásai is bizonyítják, más állam pénzét vereti, az illető állam beleegyezése nélkül, vagy megengedi, hogy valamilyen várban

egy hadvezére vagy más személy római ezüstpénzt hamisító műhelyt állítson fel. Az érmeverő-tövek jelenlétének Dáciában más magyarázata kell hogy legyen. Tudjuk, Burebista egyik utóda, Coson, szövetségese volt Brutusnak, és aranypénzt veretett, mely a római érmeiket utánozza, de a király neve görög betűkkel van felírtva rajta. A polgárháborúk alatt pedig Róma pénzverő műhelyeket állít fel a birodalom határain kívül. Analógiák alapján elfogadhatjuk, hogy a Pompeiusszal vagy más római vezetőkkel történt megegyezés alapján i. e. az I. században római pénzverőket küldtek Dáciába, hogy itt pénzt bocsássanak ki. Ezek alapján, a tilicskei és a Dácia más pontjain talált érmeverő-tövek nem a római pénz utánzását, hanem egy dák vezér és egy római császár közötti megegyezést jelentenek, mint amilyen a Brutus és Coson közötti is volt. Mivel ezek a megegyezések időszakosak voltak, teljesítésük nem történt meg egészében, hanem csak részleteiben, vagy egyáltalán nem. Ezt a helyzetet tükröznék az is, hogy a tilicskei verőtövek érmetípusai nem fordulnak elő oly nagy számban, hogy abból az itteni műhelyek hosszabb működésére következtethetnénk, vagy a forgalomban levő pénzek számát befolyásolták volna.

Időrendi összetétel alapján hasonlítva össze a Dáciában és Pannóniában talált néhány érmeleletet, ezek ugyanazokat a minimumokat és maximumokat mutatják, amelyek azonos eredetűk (római pénzverő műhely) bizonyítéka.

Michael Crawford tagadja a római köztársasági ezüstpénznek Dáciában történt kibocsátását. Az itt fellelhető nagyszámú leletet egy, az ókori világban páratlan méretű beáramlással magyarázza, mely elsősorban Gnaeus Pompeiusnak a kalózok fölött aratott győzelme után Itáliában fellépő rabszolgahiánynak tulajdonítható. Véleménye szerint a római ezüstpénz Dáciába való behozását a 60-as évek közepére tehetjük, ami jóval túllépi a leleteket lezáró érmék kibocsátási dátumát. Az ókorban a rabszolgakereskedelem minden kétséget kizáróan fontos szerepet játszott, de semmi sem bizonyítja, hogy a dáciai érmefelhalmozódás ennek tulajdonítható. Annál kevésbé, mivel ismert tény, hogy a Dáciában talált, Apollóniában, Dyrhachiumban, Macedóniában, Primában és Thaszoszbán kibocsátott érmékből álló leletek száma jóval nagyobb, mint a szomszédos területeken találtaké. Ezek az érmék pedig a római ezüstpénz előtt hatoltak be Dáciába, nem később, mint az i. e. I. század első évtizedeiben, tehát olyan korszakban, amikor a rabszolgahiány még nem érződött Rómában és a Balkán-félszigeten, ellenben a görög-római világban a mezőgazdasági és az állati termékek, valamint a só állandó keresletnek örvendtek.

Az I. és a II. században a római ezüstpénz és aureus nagyméretű áramlását tapasztalhatjuk India felé is. Kétségtől a római termékekkel jutottak ide gyarmatárunkért, nem pedig rabszolgákért.

Fontosnak tartunk idézni egy passzust abból a hisztriai feliratból, amely az Apaturos fia, Arisztagoras számára kibocsátott dekrétumot tartalmazza; eszerint „miután a haza újra megerősödött, s az ellenség vidékeiről a polgárok egyenként hazatértek a városba [Arisztagoras], leleményesen tárgyalt a tartományt uráló barbárokkal, vagy a kiváltáshoz szükséges pénzt bocsátotta a polgárok rendelkezésére, s mindenkor segítőkésznek mutatkozott a kiváltottakkal szemben“. Az a tény, hogy Hisztria foglyul esett polgárait jóval a nézeteltérések befejezte után kiválthatták, azt bizonyítja, hogy Dáciában a hadifoglyokat nem adták el azonnal, tehát a rabszolgakereskedelem nem játszott olyan fontos szerepet.

M. Crawford véleményének ellentmond a Dáciában talált érmék és a Rómában kibocsátott érmetípusok közötti összhang. Az i. e. 64 után elrejtett leletekben az i. e. 90–80 között kibocsátott érmék aránya a korábban elrejtett leletekéhez viszonyítva ugyanaz marad, ami azt bizonyítja, hogy az említett veretek nagyrészt a római birodalomban jelentkező rabszolgahiány előtt jutottak Dáciába.

Az i. e. 55 és 41 között elrejtett érmék nagy száma — 32 lelet —, az i. e. 80 és 66 közötti időszakból származó 26 lelethez viszonyítva, nem feltétlenül a rabszolgakereskedelem elterjedésével, hanem a Burebista reformjaival megerősödött dák állam kereskedelmének fellendülésével is magyarázható.

Dácia gazdasági forrásainak elemzésekor figyelembe kell venni azt a rendkívüli gazdagságot, mely — mint a régészeti leletek mutatják — Dáciának előnyösebb helyzetet biztosított, mint a fém- és sóbányákban, jó minőségű földekben hiányt szenvedő szomszédos államoknak. Ezt a gazdasági fölényt, mely már a bronzkorban létezett — amint azt a bronz- és az aranyleletek bizonyítják —, Dácia a dák állam megalakulásakor is megőrizte, legalábbis semmi nem bizonyítja ennek ellenkezőjét. Az i. e. I. század és az i. sz. I. század időszakára keltezett ezüst ékszerekből álló leletek tekintetében is vezető hely illeti meg Dáciát.

A fentiekből kitűnik, hogy abban az esetben, ha Dáciában a király vagy valamelyik helyi vezető személyiség jóváhagyásával római ezüstpénzt vertek, ez a

rómaiakkal kötött megegyezés alapján történhetett. Az elferdített képmású és feliratú példányok vagy az ilyen műhelyekből, vagy magánműhelyekből (melyek viszont pontosan is lemásolhatták az érméket) kerültek ki. A forgalomban volt érmék közül, egyik kategória sem lévén túlsúlyban, a dáciai római ezüstpénzleletek e pénznemnek az ókori világ kereskedelmében játszott aktív szerepét bizonyítják.

Winkler Judit

IRODALOM

Bodor András: *Burebista egységes, központosított állama I—II. Az írott történeti források.* Korunk, 1979. 3:209—211., 4:298—301.; III. *A régészeti emlékek.* 11:880—883. — Crawford, M. H.: *Republican Denarii in Romania. The Suppression of Piracy and the Slave-Trade.* Journal of Roman Studies, 1977. 123—124. — Gooss, C.: *Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donauegenden.* Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, 1877. 47—91. — Kerényi András: *A római pénz forgalmáról a római uralom előtti Pannóniában.* Numizmatikai Közlöny, 1961—1962. 15—18. — Mitrea, B.: *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie.* Dacia, 1958—1978. — Tocilescu, Gr. G.: *Dacia înainte de romani.* Buc., 1880. 410—412., 492—508. — Winkler, Judita: *Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dakien bis zum Beginn de Dakerkriege.* Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte... 1967. 123—156.

Balog József orvosdoktori értekezése — 1779

Több mint két évszázaddal ezelőtt, 1779-ben jelent meg Leidenben a maroszéki Balog József orvosdoktori értekezése.¹ Műve az első nyomtatásban kiadott erdélyi gyógynövényjegyzék: megelőzi Sigerus (1791) és Neustädter (1795) listáit, ugyanakkor az első erdélyi orvos közölte gyógynövényértekezés. Munkáját Benkő Józsefnek ajánlotta, aki bevezette a növénytan tudományokba, és akivel rövid élete végéig — végzetes kimenetelű dél-amerikai útja során is — levelezett.

Balog József Nyárádszentimrén született, apja neve Balog Sándor. Tanulmányait valószínűleg a marosvásárhelyi református kollégiumban végezte², majd Bécsbe ment, ahol orvostudományi tanulmányokat folytatott. A bécsi egyetemen N. J. Jacquin tanítványa volt. Innen Leidenbe ment át, ahol 1779-ben megszerelte az orvosdoktori címet. Ugyanabban az évben az akkori Holland Guayanába hajózott, ahol a Berbice folyó mellett telepedett le. Az utat 64 nap alatt tette meg. Benkő József a következőképpen számolt be erről 1780. február 24-én, Középjátn kelt, Balog Sándorhoz írt levelében:³

„Aztán mind a' Bétsi Fűvész (Botanices) professzor biztatására, mint a' ki sok esztendeig lakott Amerikában 's úgy tért vissza Bétsbe, mind a' maga erős természetéhez és jó egészségéhez való biztában, mind az idegen világnak látására való okos szeretetéből, mind pedig a' pénzbeli meg-szüksülésből, rea vette magát, hogy a' rettenetes nagyságu tengeren által mennyen Amerikába, melyet Uj Világnak is neveznek, minthogy az előtt szinte három száz esztendővel nem tudták és nem esmerték azt a' mi Világunkban való keresztények. Karátson előtt nem sokkal indult ő Kglme a' tengerre Vronwe Léna Jácoba nevű hajón (minden hajónak, vagy is gályának a' tengeren nevet szoktak adni), és ment Amerikába, Gujane nevű Országnak Rio de' Berbice nevezetű Tartományába...”

Ugyanebből a levélből tudjuk meg, hogy Balog József könyveket kért itthonról: „Páriz Pápai Dictionariumát, Doctor Mátyus Úr Diaeteticáját, és hasonlókat.”

Egy korabeli, a *Magyar Hírmondóban* (1780. 590—595.) megjelent tudósítás szerint: „Azután Lejdából Amszterdamba menvén, a' mult 1779-ik esztendő végén Dirk van de Val nevű hajós kapitánnyal Vouvé Léva Jákoba nevezetű hajón déli Amerikának Gujane tartományából [tartományába] elindult... Mig a' nevezett hazánkfia a' tengeren általment, minden öltözkékéből kihizott, de azután Amerikában két hónap alatt igen nehéz betegségbe esett; nyavalyájában azzal

volt szerentsége azon valóban idegen helyen, hogy olyan jó lelkű emberek találkoztak, a' kik gondját viselték: táplálták publikán madár (deákul psittacus, németül papagey a' neve) húsából főtt levessel, bővsége lévén ott ennek a' madárnak, mely nálunk aranyakat ér.⁴

Benkőnek címzett utolsó levelében⁴ Balog József arról tudósít, hogy a Karib-tenger szigeteire készül, ahonnan növényeket, kikészített madarakat és halakat szándékozik küldeni. Valószínűleg ez volt az utolsó útja, melynek során „skorbutusban” meghalt. Szinyei szerint: „Mária Terézia a kolozsvári Akadémiai füvészeti tanszékre hívta meg, Benkő azonban már 1781-ben nem vett hírt róla.”⁵

A korán elhunyt fiatal orvos nem messze tájakon tett felfedezéseivel, hanem szülőföldjéhez kötődő orvostudományi vizsgálódásaival vált jelentőssé számunkra. Doktori értekezésében 64 olyan gyógynövényt ismert, amelyek Erdélyben vadon teremnek. Ezeknek több mint felét (36) ma is gyógynövénynek tekintjük. A fajok közel egyharmada (19) szerepel Benkő József erdővidéki, általunk összeállított flórajegyzékében.⁶

Az ismertett gyógynövények túlnyomó többségénél (50) Balog feltünteti a növény magyar nevét is. E nevek jelentős része megfelel az elterjedt, korabeli és mai neveknek⁷, néhány kivételt azonban előfordul. Utóbbiakat Al. Borza is felvette etnobotanikai szótárába.⁸ Balog magyar növénynevei Benkő szójegyzékének, növénytani szakszótárainak hatására utalnak⁹, de ő a mestere által feltüntetett nevek közül csak egyet, ritkán kettőt jelöl meg. Így például a *Leontodon taraxacum* (= *Taraxacum officinale*) esetében Benkő hat magyar nevet tüntet fel, ezek közül Balognál csak a *vad-saláta* szerepel; a *Vaccinium vitis idaea* Benkőnél *havasi medgy*, *veres áfonya*, Balog csak az előbbi nevet veszi át. Egyes, Balog által használt nevek viszont nem szerepelnek Benkőnél: a Tussilago farfara nála *béka-virág*, a *Papaver rhoeas* *varjú-mák*; és ő is elsősorban a székelyföldi elnevezéseket részesíti előnyben: a nadragulya (*Atropa belladonna*) neve *nagy-fű*, a fekete áfonyaé (*Vaccinium myrtillus*) pedig *kokojsza*.

Összehasonlítva Balog magyar növényneveit a Sigerus szebeni gyógyszerész által közölttekel, elég nagy különbséget észlelünk. Sigerusnál például az *Atropa belladonna* magyar neve *farkas-cseresznye* (mint említettük, Balognál *nagy-fű*), a *Juniperus communis* neve *bors fenyő* (Balognál *gyalog-fenyő*), az *Origanum vulgare* *varga majoránna* (Balognál *szű-fű*), a *Polygonum persicaria* *paprágy* (Balognál *hunyor*), a *Rosa canina* *eb rózsza* (Balognál *tsipke*). Amennyiben Balog doktori értekezése valóban csak egyetlen (marosvásárhelyi) példányban volt megtalálható nálunk, mint ahogy Fodor István megjegyzi (5. jegyzet), akkor erdélyi (szebeni) kortársai feltehetően nem is használták fel. Balog egyébként nem hivatkozik Melius Péter két évszázaddal korábbi művére, de a mindössze néhány évvel azelőtti Csapó-féle könyvre, az 1775-ben Pozsonyban megjelent *Új füves és virágos magyar kertre* sem.

Balog József értekezésének forrásmunkái pontosan megjelölhetők, mert minden kitételnél hivatkozik a szerzőre, akinek megállapításait átvette. Ezáltal még jobban kidomborodnak saját észlelései, vélekedései az első személyben írt mondatokban. Az idézett több mint 30 szerző között szerepel néhány ókori: Hippokratész, Plinius, Dioszkuridész, a középkoriak közül Avicenna, a reneszánsz korból Matthiolus, Gesner, Bauhin. A legtöbb szerző XVII. és főleg XVIII. századbeli: Tournefort, Boerhave, Linné, Gmelin, Haller. Szép számban idéz Balog olyan kortárs szerzőket is, akik sok esetben az ő korai eltűnése után még évekig vagy évtizedekig termékenyek voltak. Ezek között szerepelnek tanítómesterei, Benkő és Jacquin, továbbá Marggraf, Spielmann, Gouann, Arduin, Du Hamel, Sloane, Crantz.

Az előző, sokkal inkább népszerűsítő jellegű, terjedelmesebb magyar nyelvű füvészkönyvekhez viszonyítva Balog József latin nyelvű értekezése nagyszámú forrásmunka felhasználásán alapszik, kritikai szemlélete pedig mindenképpen a tudományos munkák rangjára emeli.

Balog saját megfigyeléseinek, tapasztalatainak megnyilvánulása végigkíséri az értekezést, s mint említettük, megállapításait jól elhatárolja a forrásmunkákból átvett szövegtől. Amikor az általa kiválasztott zsálya-fajt (*Salvia pratensis*) jellemzi, megállapítja, hogy valamennyi zsálya-faj felhasználható gyógynövényként, mivel minden általa ismert zsálya illatos. A *Salvia pratensis* borsnak, sörnek részesítő, bódító hatást kölcsönöz.¹⁰ A vörös áfonyánál (*Vaccinium vitis idaea*) említi, hogy levelei tea helyett gyulladáspan (náthában) használhatók, de más felhasználásuk minálunk, a hegyvidéki lakosok által mondottakon kívül, nem ismert.

Egyes gyógynövényeknél saját értékelését valódi lelkesedéssel juttatja kifejezésre. Az orbáncfű (*Hypericum perforatum*) felhasználásának ismertetésekor felkiált: „Heu efficax medicamentum!” (Milyen hatásos gyógyszer!) A szurokfűvel

(*Origanum vulgare*) kapcsolatban pedig ezt írja: „Nobis quoque maxima familiaris est ejus usus” (felhasználása számunkra a legnagyobb mértékben ismert).

Az idézett művek egy részénél Balog hivatkozik arra, hogy a bécsi császári könyvtárban található. További utalások bécsi eseményekre — például egy 1778-ban történt mérgezésre hunyrral (*Helleborus*) arra engednek következtetni, hogy értekezésének írását Bécsben kezdte meg.

Balog többször hivatkozik tanítómesterére, Benkő Józsefre. Átveszi a *Transsilvania*¹¹ megállapítását a nadragulyára (*Atropa belladonna*) vonatkozóan; hivatkozik arra, hogy, mint Benkőtől hallotta, Brassóban a *szélfű* nevű évelő növényt (*Mercurialis perennis*) egyéves rokonával (*Mercurialis annua*) helyettesítik. A hölgy málról (*Hieracium*) is említi, hogy a brassói orvosok használják, de hogy milyen célra, azt nem tudja.

Távolabbi vidékek többször is szerepelnek az egyes fajok elterjedésének vagy felhasználásának ismertetése során, különösen Tartaria (Tatárország). A rózsza illóolajának ismertetésekor hivatkozik arra, hogy Perzsiában, Shiraz tartományban állítják elő. Ugyanitt említi: figyelemre méltó, hogy az aszályos Amerikában átültetett rózsák nem virágnak. Mindez arra utal, hogy doktori értekezésének írásakor már érdeklődött Európán kívüli területek növényvilága iránt.

A gyógyászati alkalmazások mellett a növények egyéb, gazdasági felhasználásai is szerepelnek az értekezésben: egyes fás szárú növényeknél (például a somnál) a különböző eszközök készítésével, az ürömnél a borázzal, a komlónál a sörfőzéssel kapcsolatos megállapítások olvashatók.

A tárgyalt fajok száma az említett 64 címszónál tulajdonképpen nagyobb, mert Balog egyes esetekben rokon növényekre is hivatkozik, hol az összetevések kiküszöbölése, hol az eltérő felhasználások jelzése céljából. Az üröm (*Artemisia absinthium*) jellemzése során említést tesz az általa *bárány ürömnék* nevezett *A. ponticárol* és a fekete ürömről (*A. vulgaris*). A címszóként szereplő *Plantago media* mellett további két útifű-faj szerepel. Növénytani tájékozottságára vall, hogy a részletesebben bemutatott *Ranunculus acris* (= *acre*) mellett egyéb boglárka-fajokra is kiterjed a figyelme (*R. bulbosus*, *R. repens*, *R. ficaria*). A földi tök (*Bryonia alba*) jellemzése során megállapítja, hogy hazájában, továbbá Ausztriában terem, de a *B. dioica*-t sehol sem látta.

Széles körű természettudományi tájékozottságát mutatja, hogy az orbáncfű (*Hypericum perforatum*) esetében az illóolaj-tartók mikroszkópos vizsgálatára is utal.

Nehezen állapítható meg, hogy az Erdélyben vadon termő gyógynövények közül milyen szempontok alapján választotta ki a címszóként szereplő 64 fajt. Egyes, bizonyára általa is ismert, fontosabb növények nem szerepelnek az értekezésben, de felvett kevésbé jelentős, minálunk nem használt fajokat. Ilyen például a *Cerithe minor*, amelyről a bécsi császári könyvtárban olvasott, de felhasználásáról nem tud („usum illius nullum novi Hungaris receptum”).

A kevésbé használt fajok vagy növényi részek között szerepelnek Balognál olyanok is, amelyekre csak napjainkban hívja fel a figyelmet a kísérletes kutatás. Ilyen például a vad murek (*Daucus carota*) termése, a komló (*Humus lupulus*) szára, a somfa (*Cornus mas*) levelei.

Balog József doktori értekezésének tézisei, szám szerint 18, a szerző rendszertani, élettani és hatástani szemléletét tükrözik. Különösen érdekes a növényrendszertanra vonatkozó megállapításai után az a kitétel, hogy a növénynevezések (génuszok) nem természetes egységek — ami figyelemreméltó adat a fajfoglalom kialakulása szempontjából.

Balog József rövid élete során nagyon távolra került hazájától, Dél-Amerikáig jutott. Mestere, Benkő József mindvégig szülőföldjén maradt. A tanítvány nagy vállalkozása — távoli, trópusi élőlények kutatása — nyomtalanul félbeszakadt. A mester nagy vállalkozása, Erdély első flóraműve, kiadatlan maradt, kézírata elveszett,¹² de Benkő József egész életműve, maradandó alkotásai jeles tanítványokat ihlettek és buzdítottak további munkára. Ezek egyike volt Balog József orvosdoktor is.

RÁCZ GÁBOR—VOIK-RÁCZ ERZSÉBET

JEGYZETEK

1. Josephus Balog: *Specimen inaugurale Botanico-Medicum sistens praecipuas plantas in M. Transsilvaniae principatu sponte et sine cultura provenientes, ac ibidem usu receptas*. Apud T. Koet. Lugduni Batavorum, 1779. — A mű megtalálható a marosvásárhelyi Teleki — Bolyai Dokumentációs Könyvtárban, a szerző ajándékaként Teleki Sámuelnek.

2. Értekezésében hivatkozik egy, 1772-ben általa a „Gymnasium Areapolitanum” mellett megfigyelt növényre. Ebből arra is lehet következtetni, hogy tanulmányait — vagy azok egy részét — Székelyudvarhelyen végezte.
3. *Benkő József levele Balog Sándorhoz.* 1780. február 24. EME kéziratára. Közli Fodor István. *Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica*, tomus 35. Bp., 1965. 136—138. — Köszönetünket fejezzük ki Dr. Spielmann József professzornak, aki a levélre felhívta figyelmünket.
4. *Magyar Hírmondó*, 1780. 776.
5. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái* I. Bp., 1891. 471.
6. Rácz Gábor—Rácz Erzsébet Johanna: *Erdővidék flórája Benkő József (1740—1814) kézírataiban.* Aluta, 1972. 61—69.
7. A nevek nagy része megegyezik a XV—XVII. századi glosszákból szereplőkkel. Lásd Grynaeus Tamás—Papp József: *Régi magyar (gyógy)növénynevek.* *Historia pharmaceutica. Communicationes de historia artis medicinae*, Suppl. 9—10. Bp., 1977. 31—49.
8. Al. Borza: *Dictionar etnobotanic.* Buc., 1968. — Az irodalmi jegyzékben 16. számmal szerepel Balog értekezése, de a megjelenési hely és év (Lugos, 1799) téves.
9. Benkő két szakszótára, a *Nomenclatura Botanica* és a *Nomina Vegetabilium* négy évvel Balog értékezésének keltezése után jelent meg, 1783-ban. Ezért összehasonlítás céljából Benkő *kézírtos* példányát vettük alapul, amely a Teleki—Bolyai Dokumentációs Könyvtárban található.
10. Több ajakosvirágú, ezek között több zsálya-faj kísérleti állatok központi idegrendszerére gyakorolt hatásának vizsgálatáról lásd Rácz—Kotilla E.—Rácz G.—Józsa J.: *Acțiunea unor specii de Labiatae (=Lamiaceae) asupra sistemului nervos central la șoareci.* *Note botanice*, 1978.
11. Benkő J.: *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus. Pars prior sive generalis.* Tom. I—II. Vindobonae, 1777—1778. Typis Iosephi Kvrztzbök.
12. Benkő József életútját és munkásságát illetően lásd Benkő Samu: *Sorsformáló értelem.* Buk., 1971. 69—82. — Benkő életművének tudománytörténeti jelentőségét elemzi Spielmann József: *A közjó szolgálatában.* Buk., 1976.

Sportolóink az olimpiai játékokon

Az erdélyi sportolók első kiemelkedő olimpiai sikerét a kolozsvári Somodi István dr. érte el az 1908-as londoni nyári játékokon. A századunk elején világviszonylatban is figyelemre méltó, manapság azonban még egy jelentősebb női vetélkedő döntőjébe jutásához sem elegendő 188 cm-es teljesítménnyel harmadmagával ezüstérmét szerzett a magasugrásban. (A közbevetett állítás alátámasztására: az 1976-os montreali olimpia női magasugró-versenyén eredménye legfeljebb a hatodik hely eléréséhez lett volna elég.)

Románia sportolói első olimpiai fellépésének különben meglehetősen hosszú és viszontagságos előzményei voltak. A teljesebb képhez feltétlenül ajánlatos, ha csak nagy vonalakban is, kitérnünk ezekre.

A XIX. századi olümpiai ásatások, valamint a román földön megtelepedett s az ókori játékok felelevenítéseért sokat fáradozó-áldozó görög kereskedő, Evangelisz Zappasz jóvoltából a román értelmiség már kezdetől érdeklődéssel figyelte az olimpizmus újjáélesztését. Majd jórészt a német Ernst Curtius vezette ásatások hatására, alig két esztendővel az olümpiai munkálatok befejezése után, 1883-ban Bukarestben megalakult a Román Olimpiai Társaság. Ennek tagjai úgynevezett *olimpiai gyakorlatokat*, mai kifejezéssel tornaedzéseket végeztek.

(Egyébként, még az ásatások befejezése előtt, a már említett Zappasz javaslatára már 1859-ben, majd 1870-ben és 1875-ben is rendeztek ún. olimpiai játékokat. Ezekben azonban csak görög sportolók vehettek részt, akárcsak a később, 1888-ban és 1889-ben is megrendezett versenyeken. A játékoknak úgyszólván semmi sportértékük nem volt, az azonban vitathatatlan, hogy nagymértékben szolgálták az olimpiai gondolat fejlesztését. Említésre méltó, hogy az 1875-ös játékokról a kolozsvári *Sport* című lap 1876. november 19-i számában Felméri Lajos helyi

egyetemi tanár írt részletes beszámolót. Többek között így emlékezett vissza az Athénban lebonyolított játékokra: „a versenyfutás alatt bátor szívű idős nők s férfiak kényelmesen sétálgattak a versenytéren, és kényszerítették a versenyzőket, hogy minduntalan kerüljessék őket; a kutyák tetszés szerint ki- és beszaladgáltak és igen soknak útját állták [...]. Erdíszkosz helyett szerény fakorong járta, ami a kutyákat is nemes versenyre buzdította.“)

A bukaresti Román Olimpiai Társaság (Societatea Olimpică Română) viszonylag rövid ideig tevékenykedett, de már elnevezése is bizonyítja, hogy a sportkedvelők körében visszhangra talált az olimpiai eszme. Tíz évvel később, 1893-ban, egy bukaresti népiünnepély műsorára is felvették ún. olimpiai játékokat: bemutató, szórakoztató jellegű atlétikai, evezős és tornaversenyeket rendeztek.

Akkortájt a román sportmozgalom még nem volt elég fejlett ahhoz, hogy ilyen nagyszabású világtalálkozón érdemlegesen képviseltesse magát. De nemcsak 1896-ban, hanem a soron következő, az első világháború előtti játékokon sem jelentek meg a román sportolók. Igaz ugyan, hogy — főleg a közönség és a sportolók körében — egyre fokozottabb érdeklődés nyilvánult meg a játékok iránt, de az akkori sportegyesületek, -társaságok és -szövetségek teljesen magukra hagyták, a legcsekélyebb állami támogatás híján nem gondolhattak versenyzők nevelésére, illetve kiküldetésére.

A román sajtó az 1896-os athéni játékok idején beszámolt a nagyszabású sporteseményről, de a későbbiekben úgyszólván alig foglalkozott az újkori testnevelési és sportmozgalom kiemelkedő rendezvényével. Csupán 1912-ben, a stockholmi olimpia előtt vetődött fel komolyabban a román sportolók — tornászok — részvételének gondolata, de a tervezett utazás végül is elmaradt.

Erdekes, hogy a századforduló idején a Nemzetközi Olimpiai Bizottságnak már volt képviselője Romániában. George Bibescu 1899-ben beválasztották a NOB-ba mint a legfelsőbb nemzetközi sportszövetség huszonharmadik tagját. Bibescu 1901-ig volt NOB-tag, majd 1908—1949 között George Plagino képviselte a szervezetet Romániában. (1955 óta Alexandru Șiperco a NOB román tagja.)

Románia csak 1914-ben lett hivatalosan tagja a NOB-nak. Ebben az évben alakult meg a Román Olimpiai Bizottság (Comitetul Olimpic Român), amelyet a NOB-nak közvetlenül az első világháború kitörése előtti párizsi, VI. kongresszusán, illetve XVI. ülészakán ismertek el hivatalosan. A közbejött világháború miatt az 1916-ra Berlinbe tervezett olimpia elmaradt, majd Romániát a háború utáni, 1920-as antwerpeni játékokra hívták meg először. Az olimpia évének elején újjáalakult Román Olimpiai Bizottság a következő hármas célt tűzte ki:

1. *Ösztönözni a román sportolókat, hogy eddzenek minél szorgalmasabban, jussanak be a válogatott csapatokba, és képviseljék országunkat az elkövetkező olimpiai játékokon.*
2. *Felvenni és erősíteni a kapcsolatokat az olimpiai játékokat szervező bizottságokkal.*
3. *Kieszköztetni az állam és magánszemélyek támogatását a román sportolók részvételének biztosításaért.*

A bizottság tagjainak jó része beérte a testületbe való beválasztással. Sőt, voltak olyanok is, akik határozottan elleneztek a román sportolók benevezését és indítását. Mindezek ellenére a Román Olimpiai Bizottság 1920. február 25-i ülésén határozatba foglalták, hogy — anyagi fedezet hiányában — kis létszámú, a tisztes szereplésre esélyes sportolókból összeállított küldöttség képviselje az országot Antwerpenben. Atléták, céllövők, lovasok, teniszezők és vívők neve került szóba. Meg is kezdődtek az előkészületek. Több válogató, formaellenőrző versenyt rendeztek — az olimpiai szereplés mégis elmaradt az anyagi támogatás teljes hiánya miatt. A kormány ígért ugyan 400 000 lejt, de az olimpiai bizottság és az utazni készülő sportolók az ígérettel maradtak. Így az első világhágés utáni első, csonka olimpián (azért vonult be ezzel a jelzővel a játékok történetébe, mert Antwerpenbe nem hívták meg az első világháborúban vereséget szenvedett, ún. központi hatalmak: Németország, Ausztria, Magyarorszá, Bulgária és Törökország, tovább a Szovjetunió sportolói) Románia sem vett részt.

Újabb négy esztendőnek kellett eltelnie ahhoz, hogy végre 1924-ben a párizsi, VIII. játékokon (a francia fővárosban már másodszer rendeztek olimpiát, először 1900-ban, a játékokat felújító Pierre de Coubertin érdemei elismeréseként) megjelenjenek a román színek képviselői is. 46 tagú küldöttség utazott Párizsba, soraiban céllövőkkel, labdarúgókkal, rögbizókkal és teniszezőkkel. Előzőleg készülődtek még atléták, lovasok, úszók és vívők is, de — a korábról ismert okok miatt — végül itthon maradtak.

A romániai sportolók így is jelentős áldozatok árán jutottak ki az olimpiára. Java részük maga fedezte az utazás költségeit, sőt, a rögbizók például maguk vásárolták felszerelésüket is. A legeredményesebben éppen a rögbizók szerepeltek: harmadikok lettek, bronzérmeket szereztek. Igaz, mindössze három indulója volt a versenynagynak.

Egyelőre azonban főként csupán a coubertini elvet igazolták a román sportolók: *az olimpián nem a győzelem, hanem a részvétel a fontos.* A többi sportág-beliük közül a céllövők érték el a legjobb helyezést: a hadipuska-csapat Constantin Tenescu (az egyéni versenyben 73 induló közül 18.), Simion Vartolomeu (47.), Vasile Ghițescu (69.), Mihai Plătăreanu, Alexandru Vătămianu összeállításban a 13. lett. A nagy reményekkel kiküldött labdarúgó-csapat — soraiiban az akkor itthon rendkívül jónevű aradi, kolozsvári, nagyváradai és temesvári játékosokkal, mint Bartha József, Nicolae Bonciocat, Kozovics Sándor, Aurel Guga, Königsberg Miklós, Molnár Attila, Ströck Albert, Ströck István, Tánzer (Táncos) Mihály, Zimmermann Ferenc, Wetzer Rudolf, továbbá Hirsch Elemér, Frech Károly, Pompei Lazár, Ritter Béla, Rónay Ferenc, Fritsch Leopold és Holtz Jakab — nagy csalódást okozott. (Az akkor itthon szinte egyeduralkodó szerepet játszó erdélyi labdarúgók közé a bukarestiekből egyedül Anastase Protopopescu tudott bekerülni — tartaléknak.) A kissé nagy mellénnyel pályára lépő együttes első mérkőzésén 6:0-ra kikapott a nyolcaddöntőben a későbbi negyedik helyezett Hollandiától, és kiesett a további küzdelemből. Teniszeseink közül is mindössze egy (Gheorghe Lupu) jutott el a második fordulóig, a többiek (Nicolae Mișu, Alexandru Roman, valamint a Lupu—Roman páros) már az első forduló után elbúcsúztak a küzdelemtől.

Párizsban a román sportolók, első olimpiai szereplésük alkalmával, az országok közötti nem hivatalos sorrendben egyetlen bronzérmükkel a 23—27. helyen végeztek, holtversenyben Haiti, Japán, Portugália és Új-Zéland versenyzőivel. A pontok szerinti táblázaton Románia — 31 ország között — 4 ponttal a huszonötödik helyre került (az olimpiák nem hivatalos pontversenyén a győztesek 7, a másodikok 5, a harmadikok 4, a negyedikok 3, az ötödikok 2, a hatodikok pedig 1 pontot kapnak).

Az 1928-as amszterdami olimpián részt vett 22 atléta és vívó legtöbbször a selejtezőkben, illetve előfutamokban kiesett, csupán három vívónknak, a kardozó Dolecskó-Práger Dénesnek és Mihai Raiciunak, valamint a párbajtőröző Nicolae Caranfilnak sikerült eljutnia a negyeddöntőig.

Az 1932-es Los Angeles-i játékokra az akkori viszonyokat tekintve szinte természetszerűen nem utazhattak a romániai sportolók, ugyanis ismét nem volt kinek fedeznie az amerikai földrész túlsó felére, a Csendes-óceán partján fekvő városba való utazás tetemes költségeit.

Ilyen előzmények után érkezett el a sportvilág a két háború közötti időszak utolsó olimpiájához, az 1936-os berlinihez. Ennek a hitlerista politika szolgálatába állításáról rengeteget cikkeztek azóta, tény viszont, hogy a sportversenyek színvonala a legkényesebb igényeket is kielégítette. Sorra dőltek a különféle világcsúcscok, az idén márciusban 67 éves korában elhunyt amerikai Jesse Owens felejtetetlen vágója, a távolugrásban csaknem kerek negyedszázadot, megért világcscsát (813 cm) megközelítő, 806 cm-es eredménye s összesen négy aranyérme a játékok lassanként félszázados múltja ellenére is a berlini olimpia, egyben az egész újkori olimpia mozgalom egyik legkiemelkedőbb állomása marad. Nem véletlen, hogy egy a közelmúltban rendezett nemzetközi közvéleménykutatás a néger Jesse Owenst minden idők legnagyobb atlétajának kiáltotta ki!

Berlinben Románia sportolói túlszárnyalták addigi (valljuk be tárgyilagosan: nem túlságosan tündöklő) olimpiai szereplésüket. Henri Rang főhadnagy a díjugratásban (más néven: nehéz vadászugratásban) megszerezte a román sportolók első olimpiai ezüstérmét. Az aranyérem sorsát holtverseny után döntötte el a német Kurt Hasséval. A német lovas az úgynevezett összevetésben 6 mp-cel ért el jobb eredményt — így lett övé az olimpiai bajnoki cím.

Berlinben egyébként 71 sportoló (atléták, birkózók, céllövők, kézilabdázók, lovasok, ökölvívók, tornászok és vívók) képviselte az ország színeit. Rang főhadnagyon kívül a nagyváradai Tózsér Józsefnek, valamint a kézilabda-csapat tagjainak sikerült pontot jelentő helyezést szerezniük. A nagyváradai munkás birkózók hagyományait remekül őrző Tózsér a légsúlyban végzett az ötödik helyen, alig „szorult le” a dobogóról. Kétfalás győzelmet aratott a francia Baylet ellen, majd pontozással bizonyult jobbnak a jugoszláviai Tóthnál, valamint az olasz Bertolinál. Ezután kétfalás vereséget szenvedett a későbbi bronzérmes (egyébként korábban már olimpiai aranyérmes is nyert) német Brendeltől, s utolsó mérkőzésén kikapott a finn Pertunentől is. Ötödik helye így is figyelemreméltó teljesítmény volt.

Ugyancsak ötödik lett az Egyesült Államok csapatát 10:3 arányban legyőző, de Ausztriától 18:3-as, továbbá Svájtól 8:6-os vereséget szenvedett kézilabda-válogatott. Ezt kivétel nélkül az erdélyi száz gimnáziumokban megteremtett, majd a későbbiekben tovább fejlesztett kézilabda-iskola játékosaiából állították össze. A harmincas évek olyan kiválóságai játszottak Románia válogatottjában az olimpián, mint Peter Feschy, Karl Haffer, Ludwig Haffer, Friedrich Halmen, Wilhelm Heidel, Stephan Höchsmann, Bruno Holzträger, Wilhelm Kirschmer, Günter Schörsten, Robert Speck, Wilhelm Zacharias, Johann Zikeli, I. Hermannstädter és Stephan Zöller. Végeredményben Románia sportolói egy ezüstérmes jelentő második, továbbá két ötödik helyezést értek el a berlini olimpián. 9 pontjukkal az 52 részt vevő ország között a 27. helyen végeztek.

A második világháború előtti olimpiai összegezésben Románia 13 ponttal, Chilével holtversenyben a 41–42. helyet foglalta el az országok rangsorában. Ez egy cseppet sem hízalgő teljesítmény, de természetes következménye volt a sport és testnevelés elhanyagolásának, szerepe lebecsülésének.

A felszabadulás után merőben más feltételeket biztosított és biztosít a párt és az állam a sportolónak, általában a testnevelési és sportmozgalomnak. A tömegsport széles alapjainak lefektetése, a szüntelen állami támogatás soha nem remélt távlatokat nyitott meg a sportmozgalom előtt. Kitérultak a sportpályák, stadionok kapui a tehetséges fiatalok előtt. Edzőpályák, jól képzett mesterek és szakemberek, felszerelés biztosítják a sokoldalú felkészülést. Gomba módra szaporodtak el az új stadionok, hatalmas, korszerű csarnokok és uszodák. Szakszövetségünk valamennyi jelentős világversenyre elküldték és elküldik fiataljainkat, s a szorgalmas, lelkiismeretes munka eredménye mind erőteljesebben mutatkozik meg.

Sportolónk az 1952-es helsinki nyári olimpián kapcsolódtak be ismét az ötkarikás játékok vérkeringésébe, s azóta *egyenletesen törtek előre az országok pontversenyében s az örök ranglistán ma már a huszonkettedik helyet foglalják el. S ha csupán az 1952 óta eltelt időszakot vesszük figyelembe, Románia sportolói még előkelőbb helyen, a tizenharmadikon állanak.* Valamennyi érmesünk és helyezetiünk nevének felsorolására ilyen rövid terjedelmű írás keretében nem vállalkozhatunk, de álljanak itt a következő táblázatok, amelyek beszédesen bizonyítják sportolónk olimpiai előretörését.

A romániai sportolók érmei az 1952 utáni olimpiákon, illetve helyezésük az országok közötti nem hivatalos éremversenyben

	<i>Arany</i>	<i>Ezüst</i>	<i>Bronz</i>	<i>Helyezés</i>
1952	1	1	2	23.
1956	5	3	5	9.
1960	3	1	6	11.
1964	2	4	6	14.
1968	4	6	5	12.
1972	3	6	7	13.
1976	4	9	14	9.
Összesen	22	30	45	—

A romániai sportolók által szerzett pontok az 1952 utáni olimpiákon s helyezésük az országok közötti nem hivatalos pontversenyben

	<i>Pont</i>	<i>Helyezés</i>
1952	27,75	23.
1956	92	11.
1960	77	10.
1964	92,50	12.
1968	100,50	13.
1972	115	12.
1976	177,5	6.

**Az újkori nyári olimpiai játékokon 1896—1976 között
pontot szerzett 85 ország 25 legeredményesebbje**

1. Egyesült Államok	9777,40	14. NSZK***	940,00
2. Szovjetunió	4448,83	15. Hollandia	914,03
3. Nagy-Britannia	3360,58	16. Kanada	912,25
4. Svédország	2785,33	17. Csehszlovákia	911,59
5. Franciaország	2740,40	18. Svájc	902,50
6. Olaszország	2150,17	19. Dánia	850,00
7. Magyarország	2132,27	20. NDK + NSZK****	824,00
8. Finnország	1750,83	21. Belgium	798,83
9. Japán	1489,59	22. Románia	695,25
10. Németország*	1460,58	23. Norvégia	694,75
11. Német DK**	1354,00	24. Bulgária	515,00
12. Ausztrália	1150,41	25. Ausztria	453,68
13. Lengyelország	994,42		

* Az 1936-ig elért eredmények figyelembevételével.

** Az 1968-as, mexikóvárosi olimpia óta.

*** Az 1952-es, helsinki olimpián, valamint az 1968 óta elért eredmények alapján.

**** A NOB határozata értelmében az 1956—1964 közötti olimpiákon szerepelt ún. közös német csapat.

Az 1952—1976 közötti olimpiákon szerzett pontok alapján elkészített rangsor

1. Szovjetunió	4448,83	9. Nagy-Britannia	867,83
2. Egyesült Államok	3995,33	10. Lengyelország	859,83
3. NDK	1354,00	11. NDK + NSZK	824,00
4. Magyarország	1329,83	12. Svédország	710,83
5. Japán	1150,00	13. Románia	682,25
6. Olaszország	1034,08	14. Franciaország	667,00
7. NSZK	940,00	15. Csehszlovákia	596,00
8. Ausztrália	906,08	16. Bulgária	515,00

A román sportolók eddigi olimpiai érmeinek megoszlása — sportáganként

	<i>Arany</i>	<i>Ezüst</i>	<i>Bronz</i>
1. Kajak-kenu	6	6	8
2. Atlétika	5	4	3
3. Birkózás	3	6	11
4. Céllövés	3	3	3
5. Torna	3	2	6
6. Ökölvívás	1	7	7
7. Vívás	1	1	4
8. Kézilabda	—	1	1
9. Lovaglás	—	1	—
10. Evezés	—	—	2
11. Rögbi	—	—	1

Románia sportolói közül a legtöbb érmet — közte a legtöbb aranyat is — a kolozsvári Károlyi Béla és felesége, Károlyné Eröss Gyöngyvér Márta edzők ma már világhírűvé vált tornaiskolájából kikerült Nadia Comăneci szerezte. Az 1976-os montreali nyári játékokon mutatott ragyogó gyakorlatait összesen 3 arany- és 1—1 ezüst-, valamint bronzérem jutalmazta.

Két-két aranyérmet szerzett eddig a temesvári atlétika-iskola, egyben későbbi férje, Sötér János érdemes edző neveltje, Balázs Jolán (1960-ban Rómában 185, majd négy évvel később, 1964-ben, Tokióban 190 cm-rel nyerte a női magasugrást), valamint az eddigi legsikeresebb sportágunk, a kajak-kenu két kenus képviselője, a Duna-deltai lipován halászok leszámazottja, Ivan Patzaikin (1968-ban honfitársával, Serghei Covaliovval a kettesben, majd 1972-ben az egyesben lett olimpiai bajnok), valamint a sportágban fogalommá vált „snagovi flotta” másik tagja, Rottmann Leon (ő Melbourne-ben, 1956-ban nyert két számot). Említésre méltó, hogy Rottmann szerzett egy bronz-, Patzaikin pedig még egy ezüstérmet is!

Három érmet hozott haza az olimpiákról a minden idők legtöbb olimpiai részvételével (6 szerepléssel!) büszkélkedő román atlétanő, Lia Manoliu. Első olimpiá-

ján, 1952-ben 42,65 m-es dobással már pontot szerzett a diszkoszvetésben: a hatodik helyen végzett. 1956-ban csak a kilencedik lett (43,90 m-rel), majd 1960-ban, Rómában és 1964-ben, Tokióban egyaránt a győzelmi dobogó harmadik fokára állhatott. (Olaszország fővárosában 52,36, Japánban pedig 56,97 m-re szállt kezéből a diszkosz.) S amikor már-már szinte csak addigi eredményei elismeréséül, amolyan jelképszerűen küldték ki 1968-ban Mexikóba, ő 58,28 m-es legnagyobb dobással és aranyéremmel hálálta meg a sportvezetés bizalmát. Ott volt az 1972-es, müncheni olimpián, és 40 évesen is kilencedik volt (túlszárnyalta négy évvel korábbi eredményét is, ezúttal 58,50 m-t dobott).

A romániai vívóiskola sikereit a kolozsvári Orbán Olga (később Szabó Sándorné) alapozta meg: 1956-ban Melbourne-ben ezüstérmet szerzett. És milyen közel állott az aranyhoz! A bajnoki címet eldöntő holtversenyben attól az angol Gillian Sheentől kapott ki, akit előzőleg, ugyancsak a melbourne-i olimpián nem kevesebb, mint háromszor legyőzött! Ő is hosszú éveken át tartotta jó formáját (1963-ban, Buenos Airesben világbajnoki címet nyert): 5 olimpián lépett pástra 1956–1972 között.

S ha már az olimpiai részvételeknél tartunk, hadd soroljuk fel az eddig legtöbb olimpián szerepelt sportolóinkat:

6 olimpián indult Lia Manoliu atléta (1952, 1956, 1960, 1964, 1968, 1972);

5 olimpián rajtolt Szabóné Orbán Olga vívó (1956, 1960, 1964, 1968, 1972),

Ana Pascu-Ene vívó (1960, 1964, 1968, 1972, 1976),

Nicolae Rotaru céllövő (1960, 1964, 1968, 1972, 1976);

4 olimpián vett részt a birkózó Nicolae Martinescu (1972-ben olimpiai bajnok lett), a kajakozó Mircea Anastasescu és Aurel Vernescu, a céllövő Ion Dumitrescu (1960-ban, Rómában bajnok volt) s a vívó Gyulay Ilona.

Egyik legkomolyabb moszkvai esélyesünk, a kolozsvári Rádulyné Zörgő Éva harmadik olimpiáján vehet részt. Tavaly a második legjobb női gerelyvető eredményt érte el a világon. Mindannyiunk legnagyobb öröme lenne, ha Moszkvában dobogóra kerülne!

László Ferenc

Valentiny- emlékek

Mint könyvtártiszt, majd a kolozsvári Egyetemi Könyvtár igazgatóhelyettese, később igazgatója, Valentiny Antal elévülhetetlen érdemeket szerzett. Tudományos munkássága és bibliográfiai szaktudása szinte páratlan volt; kortársai és barátai szerették és tisztelték. Amikor negyvenévi szolgálat után nyugdíjba vonult, barátja és munkatársa, Szabó T. Attila köszöntötte az *Erdélyi Múzeum* 1943. évi 3–4. számában.

Nem volt meglepetés, mikor az Egyetemi Könyvtár vezetője 1912-ben külföldi tanulmányútra a három évvel azelőtt kiténtetéssel végzett latin–görög szakos tanárt, Valentiny Antal könyvtártisztot találta a legmegfelelőbbnek Svájc és Németország könyvtárainak a tanulmányozására. A szépen induló pályafutást derékba törte az első világháború. 1914. augusztus 1-én mint tartalékos hadnagynak azonnal be kellett vonulnia a székelyudvarhelyi 82-es gyalogezredhez, 1914. október 21-én Stryj város védelmében egy srapnel szétroncsolta alkarját, súlyosan megsebesülve orosz fogságba jutott. Kórházakból (Lemberg, Kijev, Moszkva) a szibériai Krasznojarszk fogolytáborába került. Itt ismerkedett meg Gyóni (Achim) Gézával, a világháború népszerű költőjével. A gyenge fizikumú, súlyosan sebesült Valentiny Antal hadnagyot kétoldali tüdőcsúcsburultal 1917. április 1-én betegen Dániába internálták. Innen 1917. november 21-én mint csererokkantat hazaküldték.

Személyes elbeszélésekből és a család birtokában levő levelekből tudom, hogy Gyóni Géza sógora, Gyóni Ferenc levelezett Valentiny Antallal, és érdeklődött sógorának haláláról; köszönetét fejezte ki a küldött részvétsorokért és Gyóni két költeményének elküldéséért. Ugyanebben a levélben közli, hogy a költemények és a levelek a *Pesti Hírlapban* és más, vidéki lapokban is megjelentek.

A kapcsolat szálai egy időre megszakadtak, 1937-ben, mikor a Román Tudományos Akadémia megbízást adott Valentiny Antalnak a budapesti Országos Levéltárban levő Kossuth-levéltár román vonatkozású anyagának lemásolására,

a dr. Dragomir Silviu professzor által kiadandó könyvhöz, Valentiny felkereste egykori fogolytársának sógorát, hogy személyesen is megismerjék egymást, elbeszélgetve a tragikus sorsú költőről.

Ugyancsak a krasnojarszki fogolytáborban találkozott két kolozsvári, akik futólagosan már ismerték egymást az Egyetemi Könyvtárból. Valentiny Antal hadnagyot és Monoki István kadétot a messze Szibériában levő fogolytábor hozta közelebb egymáshoz, ott kötöttek halálíg tartó barátságot. Könyvtárigazgató barátját Monoki jó pár évtizeddel túlélte, 1974-ben halt meg.

Az egykori fogolytábor életéről, irodalmi és kulturális tevékenységéről a családi hagyatékban fennmaradt dokumentumok tanúskodnak. Az 1915-ben alakult „Sziklakör“ társaságáról ad hírt például egy kis „Bloch notesz“. Az alapszabály megszerkesztése, a kölcsönös segítségnyújtás, az optimista szellemet ébrentartó tényezők hangsúlyozása érdemel elsősorban figyelmet. Kétségtelen, hogy az alapszabályokat összeállító, jó tollú, humorérzékkel felruházott, széles látókörű, melegszívű fogoly Nagy Lajos, aki akkor a kör jegyzője és kalligráfusa volt. A „Sziklakör“ tagjai közül tiznek megörökítették a nevét, rövid jellemrajzuk ismertetésével; a felsoroltak névsorát a „jó öreg“ Valentiny hadnagy nyitja meg.

Hazatérése után, 1919-ben főkönyvtárosi, helyettes igazgatói kinevezést kapott. 1940 őszen könyvtárigazgatóvá nevezik ki. 1942-ben nyugdíjazták, érdemei elismeréséül azonban a szakkatalógusi munkák vezetésére kérték fel, az Erdélyi Múzeum Egyesület pedig a levéltár középkori okleveleinek ismertetésével bízta meg.

Mint könyvtáros különféle bibliográfiai munkákat adott ki. Munkatársa volt az akkori legnagyobb, a Cheresesiu-féle magyar—román szótárnak. A legtöbbet Erdély középkori és újkori latinságának tanulmányozása foglalkoztatta. Eközben részt vett több okmánytár szerkesztésében. Fontos területeken nagy munkát végzett, megérdemli az utókor emlékezését.

Péter Vass Ferenc

Damó István:
Sorescu-illusztáció (Anyánk)